

Edebiyat Tarihi Araştırmalarında Süreli Yayınların Yeri¹

Kâzım YETİŞ*

Öz: Edebiyat tarihi çalışmalarının başta edebî eserin kendisi olmak üzere, yazarının biyografisi, sosyal ve siyasî Şartları, hatıralar vb. pek çok kaynağı vardır. Onlardan faydalanmadan edebiyat tarihini oluşturmak mümkün değildir. Bu saydıklarımıza süreli yayınları da eklemek gerekir. Süreli yayınlar ister gazete olsun, ister dergi edebiyat tarihi için son derece sağlıklı bilgilere kavuşturur bizi. Bir edebî eserin oluşum seyri, neşir tarihi, sosyal ve siyasî Őartlar, hele eserin müellifinin kimliği, biyografisi ile ilgili bilgileri süreli yayınlardan öğreniriz. Bunun için edebî eser ve Şahsiyet hakkındaki bilgilerimizi sağlamanın yollarından biridir süreli yayınlar. Bu bakımdan edebiyat tarihi araştırmalarında gazete ve dergilerin vazgeçilmez birer kaynak olduklarını unutmamak gerekir. Tabiatıyla bu, Türk edebiyatında süreli yayınların yayımlanmaya başladığı XIX. yüzyılın ikinci yarısından sonrası için geçerlidir.

Anahtar Kelimeler: *Edebiyat Tarihi, Biyografi, Edebî Eserin Oluşumu, Süreli Yayınlar.*

The Place of Periodicals in Literary History Researches

Abstract: There are many sources in literary history studies; firstly, the literary work itself and then author's biography, social and political conditions, memories, etc. It is not possible to create a literary history without benefiting from these documents. We also need to add periodicals to them. Periodicals (newspaper or magazines) provide highly accurate information for the history of literature. We learn the process of the formation of a literary work, the date of the literary publication, social and political conditions and especially the identity of the author and biographical information from the periodicals. For this reason, periodicals are one of the ways to present our knowledge regarding the literary work and personality. In this respect, it is important

¹ Bu yazı, AGP International Humanities and Social Sciences Conference 22-25 September 2016, Budapest 22 September'da sunulan tebliğin geliştirilmiş Őeklidir.

* **Prof. Dr., İstanbul Aydın Üniversitesi Fen ve Edebiyat Fakóltesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İstanbul/TÜRKİYE. kazimyetis@aydin.edu.tr**

to remember that newspapers and magazines are indispensable sources in the researches of literary history. This is, naturally, valid for the beginning of the publication of periodicals in Turkish literature after the second half of the XIX. century.

Keywords: *Literature History, Biography, Formation of Literary Work, Periodicals.*

Edebiyat tarihi araştırmalarında ister edebiyatın ve edebî şahsiyetlerin tarihi veya daha kestirme bir ifade ile klasik anlamda edebiyat tarihi olsun, ister son zamanlardaki anlayışla edebî metinlerin tarihi olsun süreli yayınlar fevkalâde önem taşımaktadır.

Sanat, edebiyat, kültür ve medeniyet anlayışındaki, toplum hayatındaki değişmeleri bize en canlı ve hatta en sadık şekilde süreli yayınlar verir. Hele sanat hareketleri bir dergi ile yola çıkarsa -ki çok defa böyle olur, *Servet-i Fünun*, *Genç Kalemler gibi*-o zaman süreli yayını takip etmeden edebiyat tarihini oluşturmak imkânsız hâle gelir. Edebiyat tarihi “Bir milletin fikrî ve hissî hayatını göstermek” (Köprülü, 1923(1966): 4) olduğuna göre, bir milletin fikir ve his hayatının, bu hayattaki değişme ve gelişmelerin aynasıdır süreli yayınlar. Yalnız bu söylediklerim gazete ve dergilerin yayımlanmaya başlandığı zaman için geçerlidir. Türk edebiyatı için düşünürsek bu elbette XIX. yüzyılın ikinci yarısında olacaktır.

Dolayısıyla süreli yayınların sağladığı imkân, geçmiş yüzyıllar için geçerli değildir. Bununla beraber son yüzyılın edebiyatı için vazgeçilmez kaynaklardan biri, hatta birincisi süreli yayınlardır. Bu konuda çeşitli çıkış noktaları vardır. Bu durum, Türk edebiyatı söz konusu olunca -elbette başka edebiyatlarda da buna benzer durumlarla karşılaşılabılıriz- çok daha belirginleşmektedir. Öncelikle belirtelim ki edebiyatın en büyük veya en başta gelen malzemesi/vasıtası/ıfadesi olan dil, süreli yayınlarla istikrara kavuşmuştur Türk kültür hayatında. Bilinir ki Klasik Türk edebiyatında sun’î ve konuşulmayan bir yazı dili vardı. Ben bunu öğrencilerime anlatırken şöyle bir örnek veririm: Bir Bâkî, bir Fuzûlî veya Nedim çocukları, eşi

dostu, karısı veya sevgilisi ile yazdığı gibi konuşmazdı. Ancak şiir yazarken özel bir dil kullanırdı. Şinasi'nin *Tercümân-ı Ahvâl* mukaddimesinde söylediği “giderek umum halkın anlayacağı bir dil” anlayışı, sadece gazetede değil, şiir ve nesir dilinde de, edebî dilde de kendini gösterir.

Şayet süreli yayının dilindeki değişmeyi kavrayamazsak Şeyh Galip'den sonra Şinasi ile başlayan süreçte Yahya Kemal'in ve Faruk Nafiz'in Türkçesini izah edemeyiz. Anlamayı kolaylaştırmak için basit bir örnek vereceğim. Sadelik iddiasında bulunan Şinasi,

Âsafâ aklına dilbestedir akl-ı fa'âl
Cevher-i hilkatine olmuş arz- izz ü celâl
 derken Yahya Kemal,
Bin atlı akınlarda çocuklar gibi şendik
Bin atlı o gün dev gibi bir orduyu yendik

söyleyişine ulaşacaktır. Halk şiirinin varlığına rağmen süreli yayınların konuşma dilinin edebî dil hâline gelmesindeki payını dikkate almadan bu değişmeyi ve gelişmeyi izah edemeyiz. Bu noktada hemen Şinasi başta olmak üzere Namık Kemal, Ziya Paşa, Recâîzâde Mahmut Ekrem, Ahmet Mithat Efendi, Muallim Naci gibi edebî şahsiyetlerin aynı zamanda gazeteci olduklarını hatırlamamız gerekir. Bu, meselenin sadece bir yönüdür. Diğer yönleri konumuz bakımından en az bu kadar önem arz etmektedir. Şu hâlde birinci konu edebî eserin dilinin değişmesini gözlemlemek için süreli yayını takip etmek gerekecektir. Bu, edebî eserin etki alanı ve yaygınlık kazanması bakımından da önemlidir. Nitekim Köprülü, “Türk Edebiyatı Tarihinde Usul” başlıklı makalesinde: “*Eserin nail olduğu rağbet ve icra ettiği edebî ve içtimâî nüfuzu tayin etmelidir* (Köprülü, 1923(1966): 41).” demektedir. Elbette Fuzulî veya Bâkî'nin kazandığı bir rağbet vardı. Ama süreli yayınlarla Recâîzâde'nin onlardan çok daha geniş bir kitleye etkisinin bulunduğunu kimse inkâr edemez. Öte yandan Şinasi ve neslinin “icra ettiği edebî ve içtimâî nüfuz” o kadar geniş ve yaygın olmuştur ki gelenekler bütünüyle terk edilerek

yeni bir edebiyat bu sayede kurulmuştur. Bir örnek vermek için söyleyeyim. Namık Kemal'in *Tasvîr-i Efkâr*'da çıkan "Lisan-ı Osmânînin Edebiyatı Hakkında Bazı Mülâhazatı Şamildir" (nr. 416-417, 28, 31 Ağustos 1866; Yetiş, 1996: 57-66) makalesi bütün bir hareketin ve neslin çıkış noktası olmuş, etkisi uzun zaman devam etmiştir. Bu makale, bir kitapçık hâlinde yayımlanabilir miydi, yayımlansa bu etkiyi sağlar mıydı sorusunun cevabı açık olmalıdır.² Elbette aynı etki görülmezdi. Bu nokta edebiyat tarihi ve süreli yayın ilişkisinin birkaç noktasını içinde barındırır. Bir hareket, bir yenilik hareketi süreli yayın dolayısıyla daha çabuk yayılıyor ve daha geniş bir kitleyi etkisi altına alıyor. Bu konuyu edebiyat tarihinin bir meselesi olarak ele alırken bu nokta göz ardı edilemez. Öte yandan yazarlar düşüncelerinin olumlu veya olumsuz reaksiyonu ile hemen karşılaşır ve daha sonraki tavırlarını buna göre şekillendirirler. Düşüncelerin hemen akis bulmasında süreli yayınların rolü tartışılmaz. Üstelik böylece akis bulan düşüncenin şekillenmesi daha kolay olur.

Bir sanat eserinin oluşum veya basımı zaman alır. Halbuki edebî eserler, süreli yayınlar kanalıyla derhal daha geniş çerçevedeki okuyucu kitlesine ulaşır. Bu durum o sanat eseri ve onu meydana getiren için fevkalâde önemlidir. Bu bakımdan edebî eserler, bütün tazeliği ile fırından ekmek çıkar gibi oluşum aşamasının hemen arkasından kendini okuyucunun karşısında bulmaktadır. Dolayısıyla da tenkide, tartışmaya açıktır. "Fırından ekmek çıkar gibi" tabirini özellikle kullandım. Yahya Kemal, Necip Fazıl Kısakürek gibi, pek çok büyük şairimiz sonraları şiirlerinde değişiklikler yapmışlardır. Bu, bizi, yazmalar üzerinde çalışma geleneğine "édition critique"e götürür. Böylece biz şairin psikolojisini daha yakından bilebiliriz. Eserin böyle yazılır yazılmaz yayımlanması sanatkârın hangi psikolojik, sosyal ve siyasî şartların etkisi ile eserini yazdığı konusunda son derece aydınlatıcı ve faydalı bilgiler verir. Sosyal ve siyasî şartları bize muhakkak ki en iyi anlatan süreli yayınlardaki dönemin kültür, sanat ve siyasî

² Nitekim sonradan yayımlanmıştır ve bundaki maksat sanırım yazıya kolay ulaşabilmektir.

olaylarını sıcağı sıcağına takip etme imkânıdır. Bu bakımdan hem yazarı hem eseri anlamak, değerlendirmek, edebiyat tarihi bakımından yorumlamak süreli yayınların sağladığı imkânlarla çok daha sağlıklı olur. Çok meşhur bir örnek verelim. Mehmet Âkif Ersoy, İstiklâl Marşı'nda, “*Ulusun, korkma! Nasıl böyle bir imanı boğar, /‘Medeniyet.’ dediğin tek dişi kalmış canavar.*” der. Buradaki ifade dolayısıyla Mehmet Akif, medeniyet düşmanı olarak takdim edilmek istenmiştir. Halbuki Anadolu işgal edilirken işgal kuvvetleri uçaklarla bildiriler atıyorlar ve “*Anadolu’ya medeniyet getiriyoruz.*” diyorlardı. Bu, işgalcilerin her zaman başvurdukları bir yoldu. O günün gazeteleri taransa bu görülür. Bunun için Akif, onlar istedikleri kadar Anadolu’ya medeniyet getiriyoruz diye ulusunlar, onların getirdiği canavarlıktır demektedir. Çünkü masum halka olmadık zulümler yapılıyordu. İşte Akif, buna karşı, o çıkışı yapar. Bu bilgi şairimiz hakkındaki yanlış, aldatıcı düşüncelerin doğru olmadığını ortaya koyar. Böylece araştırmacı, hem şair hem de metin hakkında sağlıklı bilgilere ulaşır.

Buradan şu çıkarımı yapabiliriz: Bir eserin hangi şartların mahsulü olduğunu anlamada en büyük yardımcı süreli yayınlardır. Tabii olarak eser, süreli yayında yayımlanmasa bile onun yazıldığı tarihi bilmek önemlidir. Bu konuda yüzlerce örnek vardır. Meselâ Halide Nusret Zorlutuna'nın “Git Bahar”, Faruk Nafiz Çamlıbel'in “Ah İzmir”, “Bugün” gibi şiirlerinin muhtevaları olmasa veya bir şey söylemese bile 1918, 1919 süreli yayınlarını taradığımız zaman gerçekler ortaya çıkar. Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür. Özellikle sosyal hâdiselerden etkilenen şairlerin şiirlerinde bu çok açık bir şekilde görülür. Ayrıca bazı dönemlerde bu durum çok daha belirgindir. Ama sosyal sarsıntıların yaşanmadığı dönemlerde de şairler mevzi de olsa hem sosyal hâdiselerin etkisinde kalırlar hem de dönemin psikolojik şartları, sanat hareketleri en iyi şekilde süreli yayınlarda kendini gösterir. Belki burada edebiyatımızın

Şinasi ve Namık Kemal'den sonra aşırı bir şekilde politikleştığı söylenerek bunun aslında çok da normal olmadığı söylenebilir. Bu itiraz haksız da değildir. Ama başka açıdan bakılırsa fark edilir ki sanatkârlar da insandır ve içinde yaşadıkları toplumun bir ferdidirler. Binası yanmakta olan bir insanın sanat, estetik veya hayal dünyası ile uğraşması gerektiğini söyleyemeyiz. Türk edebiyatında bunun çok çarpıcı üç örneği vardır. Aşağı yukarı aynı yıllarda ve biraz da aynı şartlarda yaşamış Mehmet Akif Ersoy, Yahya Kemal Beyatlı ve Ahmet Haşim'in şiirleri, sanat anlayışları birbirinden tamamen farklıdır. Fakat her üçü de dönemlerinin olaylarının etkisindedir. Bunlardan Mehmet Akif, doğrudan sosyal ve siyasî olaylara, inandıklarına, inanç dünyasının uğradığı taarruzlara göre şekillendirir şiirini. Onun şiirleri dönemin sosyal tarihi gibidir. Sonuçta Akif, sosyal ve siyasî olaylardan etkilenir, bunları şiirlerine yansıtır. Yahya Kemal, dönemin fikir ve sanat dünyasına göre ve etki/tepki çerçevesinde yazar şiirlerini. Basit bir örnek devletin, milletin buhranlı günlerinde o, maziye içinde yaşatarak yazar bazı şiirlerini. Türk musikisine karşı olumsuz tavırlar ona, “*Bizim musikimizden anlamayan bizden bir şey anlamaz.*” dedirtir. Çöküntü hâlindeki bir toplumu “Süleymaniye’de Bayram Sabahı” şiirinde diriltmek ister. Onun yaşadığı dönem için mazi ve tarih duygusu fevkalâde önemli idi. Dolayısıyla döneminin etkisindedir. Yahya Kemal'in “1918” manzumesi bu konuda başlı başına bir hâdisedir. Ahmet Haşim, Servet-i Fünun'un kaçtığı hayal dünyasına sığınır. Sosyal hayattan kopuk sanılır. Bu sığınmada, hele “Şi’r-i Kamer”de anlattığı çocukluk yılları ve Sembolizm onu besler. Dolayısıyla dönemin sanat hareketlerinin etkisindedir. Hatta sosyal olaylara öyle sanıldığı gibi bîgane değildir. Nitekim, “*Melâli anlamayan nesle âşinâ değiliz.*” diyen odur. Bütün bu etkilenmeleri süreli yayınlarla delillendirebiliriz.

Elbette bundan ibaret değildir süreli yayınların edebiyat tarihini oluşturmadaki rolü. Tarihin, tarihî olayların, belki

hatıraların da edebiyat tarihinde payı vardır. Bütün bu söylediklerimiz edebî metinleri anlamak için bize yardım ederler. Fakat bir de eserin oluşumu ile ilgili bilgiler vardır ki bunları da hep süreli yayınlarda takip edebiliriz. Şairlerin veya romancıların eserleri hakkında zaman zaman süreli yayınlarda bilgiler çıkar. Meselâ bir köşe yazarı sanatkâr olan bir dostunun üzerinde çalıştığı bir eser hakkında bilgiler verebilir. Bu bilgiler eserin oluşum süreci konusunda edebiyat tarihçisini aydınlatır. Bu, özellikle geçmiş dönemler ve şahsiyetler için geçerlidir. Ayrıca XIX. yüzyılda Türk kültür hayatında üç tarih karşımıza çıkmaktadır. Yazarlarımız gerek eserlerinin baskılarında gerek çeşitli yazı ve mektuplarında hem hicrî, hem rumî tarihlerden birini kullanmaktadırlar. Bazen ay adı yazılır ki bu konuyu biraz kolaylaştırır. Çünkü o zaman senenin rumî/mali veya hicrî olduğu farz edilebilir. Ama bazen ay rumî fakat sene hicrî olabilmektedir. Milâdî tarih kullanılırsa iş elbette kolaylaşır. Bunun için tarih ile ilgili bilgilerde tutarsızlıklar yaşanmıştır. Burada sağlıklı bilgi için en kestirme ve kesin yollardan biri süreli yayınlardır. Çünkü bu dönemde süreli yayınlar kültür faaliyetlerine, edebiyatçıların çalışmalarına ve eserlerinin yayımına haber olarak geniş bir şekilde yer vermektedirler. Böylece süreli yayınlara, tabiatıyla daha çok gazeteler yolu ile sağlıklı bilgilere ulaşılabilir. Bunu göz ardı eden araştırmacılar oldukça yanlış bilgiler vermektedirler.

Öte yandan edebiyat tarihçisi bir sanatkâr veya yazarın/şairin çalışmalarının yanında hayatı ile ilgili pek çok bilgiyi süreli yayınlarda bulabiliriz. Bunu özellikle 1850-1930 yılları arasında Türk basınında görebiliyoruz. Meselâ Recâizâde Mahmut Ekrem'in Mekteb-i Mülkiye'ye edebiyat hocası olarak tayin tarihi hatta ilk dersinde yaptığı konuşma dönemin gazetelerinde haber olarak çıkar. Meselâ Yahya Kemal yurt dışındaki elçilik görevlerinden dönünce Kadıköy vapuruna binip karşıya geçerken halkın onu görmek için yollara döküldüğü gazete haberlerinde yerini alır. Aynı şekilde Yahya

Kemal'in Beyoğlu Halk Evi'ne verdiği "Türk İstanbul" konferansının nasıl geniş bir kitle tarafından dinlendiği, merdivenlerde, dışarıda, sokakta insanların yerlere oturarak Yahya Kemal'i dinlediğini yine gazetelerden öğreniyoruz. Bunlar edebiyat tarihçisi için fevkalâde önemlidir. Niçin önemlidir sorusu aklımıza gelebilir diye konuyu biraz açayım. Edebî bir şahsiyetin hayat hikâyesini bulabilmek her zaman mümkün değildir. Recâizâde'yi örnek verdim. Pek çok kaynakta onun Mekteb-i Mülkiye'de ders vermeye başlamasının tarihi farklı verilmiştir. Halbuki gazetenin verdiği tarih tartışılmaz derecede konuyu ortaya koymuştur. Öte yandan ilk dersinin gazetede yayımlanması ona olan ilginin göstergesidir. Bunların bilinmesi Recâizâde Mahmut Ekrem'in hayatını tamamlayan en önemli unsurdur. Nitekim *Recâizâde Mahmut Ekrem Hayatı-Eserleri-Sanatı* (DTCF Yayınları, Ankara 1983) başlıklı doktora tezinde "*Ekrem'in edebiyat alanında tutunması ona 'Mekteb-i Mülkiye' hocalığını da kazandırır. Bu göreve başlayışı 4 Ekim 1878'dir.*" denir ve "Abdurrahman şeref, *Talebe Defteri*, No: 19, 30 Kânun-ı sâni 1329; Ali Çankaya, *Mülkiye Tarihi*, I. C, Ankara 1954, 47. s." dipnotu konur. Evet bu kaynaklardan biri süreli yayındır: *Talebe Defteri*. Fakat yazar Abdurrahman şeref bu yazıyı o dönemden çok sonra yazmıştır. Dolayısıyla yanlış hatırlamıştır. Biz o dönemin gazetelerini taradığımızda şu bilgi ile karşılaşıyoruz: "*Zîr-i himâye-i feyz-vâye-i cenâb-ı mülûkânede bulunan Mekteb-i Fünûn-ı Mülkiye'nin edebiyat muallimliğine şûrâ-yı Devlet âzâsından Saadetlû Ekrem Beyefendi tayin buyurulmakla Mîr-i mumâileyh Perşembe günü tadrise mübâşeret ve ibtidâ-yı derste nutk-ı âtiyi irad eylemiştir.*" haberinden sonra söz konusu konuşma verilir (*Vakit*, nr. 1426, 10 Teşrinievvel 1879).

Haber sadece *Vakit*'te değil *Tercümân-ı Hakikat* gazetesinde de vardır: "*şûrâ-yı Devlet âzâsından Saadetlû Ekrem Beyefendi'nin Mekteb-i Fünûn-ı Mülkiye'ye edebiyat muallimliğine tayin buyurulmuş olduğunu sem-i memnuniyetle işittik. Müşârunileyhin üdebâ-yı Osmaniyeye miyânında*

ibrâz eylemiş bulunduğu mevki-i mümtâz cümle nezdinde müsellemler bulunmakla Mekteb-i Fünun-ı Mülkiyye şâkirdânını füyûzât-ı edebiyelerinden bi-hakkın müstefiz ve müstefid buyuracaklarına şüphe olmayarak muvaffakiyet-i kâmilelerini ez-dil ü can temenni eyleriz (nr. 395, 10 Teşrinievvel 1879), (Yetiş, 1996: 34).”

Doktora tezinde verilen tarih 4 Ekim 1878’dir. Dolayısıyla Recâizâde Mahmut Ekrem normalde olduğundan bir sene evvel adı geçen okulda hocalığa başlamış olur. Bu durum elbette onun verdiği derslerden oluşan *Talim-i Edebiyat*’a da etki eder. İşte süreli yayın bu noktada bize riyazî bir kat’iyetle doğruyu vermektedir. Ayrıca biz Recâizâde’yi değerlendirirken onun şöhretini kesin bir şekilde belirtmiş oluruz. Böylece kültür hayatının ona gösterdiği ilgi de ortaya çıkmaktadır.

Bu konuda başka bir örnekle süreli yayının edebiyat tarihi araştırmalarında bize nasıl yardımcı olduğunu pekiştirelim. İstanbul Atatürk Kitaplığında 1975’li 1976’lı yıllarda başı-konu olarak var fakat künye yok- ve sonu-konu bitmiyor, eksik- olmayan edebiyat kuralları ile ilgili bir kitaba rastladım. 1981’lerde tamamladığım *Talim-i Edebiyat’ın Retorik ve Edebiyat Nazariyatı Alanında Getirdiği Yenilikler* (İstanbul, 1981) başlıklı doktora tezimde bu kitabı “Anonim” başlığı ile inceledim. Fakat kitap üzerindeki çalışmalarımı çeşitli usuller deneyerek hep sürdürdüm. Burada ayrıntısına girmeyeceğim ama çeşitli karinelerle kitabın 1886’dan sonraki bir zamana ait olduğunu, İzmir bölgesinde okutulan bir lise edebiyat dersi kitabı olduğunu belirledim. Hatta kitabın Halit Ziya Uşaklıgil’e ait olabileceği kanaatine vardım. Ama bunu yayımlayamadım. Ömer Faruk Huyugüzel, *Halit Ziya Uşaklıgil, Hayatı, Eserleri, Eserlerinden Seçmeler* (İstanbul 1995) adlı eserinde düştüğü dipnotta Halit Ziya için, “*Hüseyin Rifat, bir yazı serisinde Türk edebiyatı derslerini de vilâyet matbaasında kitap hâlinde bastırıldığını bildiriyorsa da bunu doğrulayacak başka bilgiye sahip değiliz.*”³ Ömer Faruk Huyugüzel’in lütfedip bize

³ Ömer Faruk Huyugüzel, a.g.e., s. 14

gönderdiği Hüseyin Rifat “Hizmet’in Tarihi”, (*Hizmet*, nr. 391, 12 Nisan 1926) başlıklı seri yazısında şöyle demektedir: “*İzmir İdadisinin edebiyat muallimi ve Hizmet’in muharriri olan Halit Ziya Bey, son senelerde verdiği edebiyat derslerini matbaa-i vilâyette-Maarif Nezareti’nin ruhsatı olmayarak zannederim-taş basmasıyla forma forma bastırıyordu. Okunmaz bir hâlde olan bu formaları bir gün ben de elde etmişim.*” İşte bu bütün meseleyi çözdü ve adı ve yazarı olmayan taş baskı şimdilik bilebildiğimiz tek nüsha eserin Halit Ziya’ya ait olduğu ortaya çıktı. Tarafımdan 1997’de yayımlanmasından beri herhangi bir itiraz çıkmamıştır. Görülüyor ki süreli yayında kalmış, kitaplaşmamış -ki bunlardan binlerce var- bir yazı dizisinde bir eserin sahibi ortaya çıkıyor (Yetiş, 2006: 336-477). Bu konuda pek çok örnek bulunmaktadır.

Konunun değişik cephelerinden biri de bazı edebî eserlerin, özellikle nesir türünden hikâye roman, tiyatro gibi eserlerin süreli yayınlarda tefrika edilmesidir. Tefrika bazen eserin yapısına etki eder. Tefrika romanlarda okuyucunun hoşlanmadığı bir seyir, bir olay veya bir kahramanın öldürülmesi, okuyucu tepki gösterdiği için, yazarı tarafından değiştirilir. Meselâ Nizamettin Nazif Tepedelenlioğlu, *Kara Davut* adlı romanında Kara Davut’a, Sultan II. Mehmet’e tokat attırır. Buna okuyucular tepki gösterir. Bunun üzerine yazar o sahneyi değiştirir.⁴ Bazen tefrika bir romanda öldürülen bir kahraman yine okuyucunun tepkisi üzerine sonra bir şekilde diriltilir ve romana tekrar sokulur. Böylece eserin kahramanı ve yapısı okuyucunun tepkisine göre şekillenir. Bazı romanlar kitaplaşmaz ve tefrika olarak kalır. Bu tefrikalar çok sonra kitaplaşabilir. Bunun için bazı araştırıcılar kitabın yayımlandığı tarihi esas alarak değerlendirmektedirler. Bu sağlıklı olmaz. Meselâ Refik Halit Karay’ın *Ekmek Elden Su Gölden* adlı eseri 1958’de *Milliyet* gazetesinde tefrika edilir. Kitaplaşması 1980’dedir. Kitap halinde yayın yılı 1980. Bu

⁴ Daha geniş bilgi için. bk. Zeki Taştan, *Türk Edebiyatında Tarihi Romanlar* (Türk Tarihi İle İlgili, 1871-1950), 2000, s. 536, 597

eserin edebiyat tarihi kronolojisindeki yeri 1958'dir. 1980 ile ilgili bir çalışmada bu eser söz konusu edilmemek gerekir. Bunun için edebî eserleri ve şahsiyetleri süreli yayınlardan takip mecburiyeti vardır. Unutmamak gerekir ki eserin böyle uzun zaman kütüphanelerdeki gazete koleksiyonlarında gizli kalması hem eser için hem de şahsiyet için bir kayıptır. Yalnız unutmayalım ki kitaplaşan bir edebî eser farklı bir ilgi görebilir. Bu durumda edebiyat tarihçisi bu ilgiyi farklı bir şekilde değerlendirmelidir. Edebiyat tarihimize mal olmuş bazı eserlerin özel yerleri vardır. Meselâ Recâzâde Mahmut Ekrem'in *Araba Sevdası* romanı konu olarak 1810-1875 yıllarını alır. Eser 1886'da yazılmış ve 1895'te *Servet-i Fünun*'da tefrika olarak yayımlanmıştır. Dolayısıyla eserin etkisi maalesef pek görülmemiştir.

Bir yazarın kendi eseri veya sanat anlayışı hakkında çeşitli deneme yazıları olabilir. Bunlar süreli yayınların sayfaları arasında kalabilir. Eğer biz o kişi hakkında bir araştırma yapmak istersek mutlaka o denemelerini okumak zorunda kalırız. Aksi takdirde vereceğimiz hükümler sağlıklı olmaz. Bu konuda yüzlerce örnek vardır. Namık Kemal'den Yahya Kemal'e, Yakup Kadri'ye kadar pek çok şair ve yazarımız bu konuda bize canlı örnekler verir.

Bir edebî tür olarak tenkit bütünüyle süreli yayınlarda başlar, gelişir. Dil tartışmaları, Belâgat-ı Osmaniyye, Talim-i Edebiyat tartışmaları, Hayaliyyun-Hakikiyyun, Dekadanlık ve Klasikler, Hece-Aruz tartışmaları vb. böyledir.

Öncelikle 1880'li yıllardan 1940'lı yıllara kadar, hatta daha sonraki yıllarda süreli yayınların sayfalarını dolduran Türkçenin Arapçadan ayrı bir dil olduğu, Türkçenin sadeleşmesi gerektiği, Türkçenin sözlüğünün, gramerinin yapılmasının önemi konusundaki yazılar bugün bir araya getirilse ciltlerle kitap olur. Arap alfabesinin kullanıldığı dönemdeki imlâ ile ilgili yazıları bir tarafa bırakıyoruz. Alfabe değiştiği için artık onlara gerek duyulmayabilir. Fakat diğerleri bugün için

de önemlidir. Ağâh Sırrı Levend'in *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri* kitabı (3.baskı, Ankara 1972, Türk Dil Kurumu Yayınları, 548 s.) çok önemli olmakla beraber muhakkak ki eksiktir de. Bu kitabın büyük ölçüde süreli yayınlara dayandığını belirtmeliyiz. Arap harflerinin Türkçeyi yazmadaki yetersizliği, alfabenin düzeltilmesi gerektiği, Türkçenin Arapça-Farsça karşısında istiklâl kazanması keyfiyeti, asırlarca ihmal edilmiş olan Türkçenin gramerinin ve sözlüğünün oluşturulması aydınlarımızın, edebiyatçılarımızın en çok üzerinde durduğu konulardır ve hepsi de süreli yayın sayfalarındadır. Şair ve yazarlarımız medresede gördükleri Arap belâgatından kendilerini kurtaramamışlar, hatta kurtarmayı düşünmemişlerdir bile. Esasen bu konuda XIX. yüzyılın ikinci yarısına kadar hemen hiçbir telifin bulunmadığını söylemek abartı değildir. Türkçe yazmak için Türkçe belâgatın, yani Türkçede güzel yazma yollarının oluşturulması gerekirdi. Bu yapılmamıştır, yapılamamıştır. Hatta bunun eksikliği bile ancak Namık Kemal tarafından hissedilmiştir. Ne zaman ki Süleyman Paşa *Mebân'-i-İnşa*, Münif Paşa *İlm-i Belâgat-La Rhétorique*, Recâizâde Mahmut Ekrem *Talim-i Edebiyat* adlı kitaplarını batı retoriğinden de faydalanarak oluşturmuşlar; işte o zaman bu konular özellikle *Belâgat-ı Osmaniyye* ve *Talim-i Edebiyat* günlerce, hatta aylarca süreli yayınların sayfalarını işgal etmişlerdir. Zaman zaman bazı yanlış algılarla karşılaşılmaktadır. Edebiyat anlayışında, kültür hayatında görülen değişimler birden olmuş zannedilmektedir. Halbuki dil, edebiyat ve kültür değişmesi her zaman en yavaş oluşur. İnsanlar değişmeyi kolaylıkla kabul etmez. Konu günlerce, senelerce tartışılır. Ancak belirli bir zaman sonra değişme gerçekleşir. Eski, kolaylıkla terk edilmez. Yeni, kolayca benimsenmez. Bunun için insanların bir hazırlık devresi yaşamasına ihtiyaç vardır. Bu hazırlığın en etkili ve faydalı, kalıcı şekilde süreli yayınlarda olduğu görülmektedir. Bunun için zaman zaman eskinin kendi içinde *Belâgat-ı Osmaniyye* tartışmaları gibi, yeninin eski ile, *Talim-i Edebiyat* tartışmaları

gibi tartışmalar yapılmış, yeni ne yeni olduğu için kabul edilmiş, eski ne eski olduğu için terk edilmiştir. Bir bakıma burada akl-ı selim her zaman hâkim olmuştur. Bu tartışmalara bakıldığında zaman bu çok net bir şekilde görülmektedir. Bu bir bakıma milletimizin ve kültürümüzün önemli bir tarafıdır. Zaman içinde yobazlık ve bağnazlık kaybetmiş ve akl-ı selim kazanmıştır. Burada ısrarla belirtelim ki bu kabul ve rette süreli yayınların önemli bir payı vardır.

Hayaliyyun-Hakikiyyun, Klasikler, Dekadanlık, Hece-Aruz gibi tartışmalar bugün gelinen noktayı anlamak bakımından son derece önemlidir. Batı edebiyatında romantizm-realizm/natüralizm tartışmaları bize hayaliyyun-hakikiyyun tartışmaları şeklinde intikal etmiş ve bu konu süreli yayınları günlerce meşgul etmiş ve çeşitli tartışmalar yapılmıştır.⁵ Aynı şekilde klasikler⁶, dekadancılık⁷, hece-aruz⁸ tartışmaları ancak süreli yayınlar takip edilmek suretiyle anlaşılabilir ve edebiyat tarihinin bu tarafı bu sayede açıklığa kavuşturulabilir.

Süreli yayınlarla beraber yani gazete ve dergilerin çıkışı bir anlamda edebiyat tarihinin tamamlanmasını sağlayan önemli bir unsur olmuştur. Şu halde başlığa dönecek olursak edebiyat ve kültür hayatı ancak süreli yayınlardan geçerek bütünlük arz etmektedir. Bunun için süreli yayınlar, edebiyat tarihinin tamamlanmasında vazgeçilmez kaynaklar olarak karşımızda durmaktadır. Başka bir ifade ile son 150 senelik edebiyatımızın tarihini oluşturabilmek için süreli yayınların içinden geçmek gerekir.

Bu noktada müstakil bazı çalışmaların yapıldığını söyleyelim ve bunlardan bazı örnekler verelim. Öncelikle

⁵ Bu konuda geniş bilgi için bk. M. Orhan Okay, *Beşir Fuad İlk Türk Pozitivist ve Naturalisti*, İstanbul, 1969, Hareket Yayınları; *Beşir Fuad Şiir ve Hakikat Yazılar ve Tartışmalar*, (Haz. Handan İnci), İstanbul, 1999, Yapı Kredi Yayınları.

⁶ Bu konuda geniş bilgi için bk. Ramazan Kaplan, *Klasikler Tartışması Başlangıç Dönemi*, Ankara, 1998, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.

⁷ Bu konuda geniş bilgi için bk. Birol Emil, *Servet-i Fünuncular ve Dekadanlık Meselesi*, 1958-59, İstanbul Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü, Tez nr.524 (Neşredilmemiş Mezuniyet Tezi); Fazıl Gökçek, *Bir Tartışmanın Hikâyesi Dekadanlar*, İstanbul 2007, Dergâh Yayınları.

⁸ Bu konuda geniş bilgi için bk. Hasan Kolcu, *Türk Edebiyatında Hece-Aruz Tartışmaları*, Ankara, 1993, Kültür Bakanlığı Yayınları.

ifade edelim ki bazı süreli yayınların edebiyatımız ve kültür hayatımız bakımından istisnai bir yeri vardır. *Servet-i Fünun*, *Genç Kalemler*, *Hayat*, *Dergâh*, *Varlık*, *Cumhuriyet Gazetesi* bunlardan sadece birkaçıdır. Bu gazete ve dergiler hakkında çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bu konuda son günlerde yapılmış bir doktora tezinin yaparı ve başlığı şöyledir: Çiğdem Özay, “Kültür ve Sanat Hayatımıza Katkısı Bakımından Varlık Dergisi Üzerine Bir İnceleme (1933-1981)” (2018, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü). Onun bibliyografyasından öğrendiğimize göre süreli yayınlarla daha doğrusu sanat ve edebiyat bakımından süreli yayınların önemi ile ilgili üniversitelerimizde şu çalışmalar yapılmıştır:

1. Büyükbayraktar, Kezban Habibe; Varlık Dergisinin Düşün ve Edebiyat Dünyamıza Katkıları (1938-1941 dönemi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı *Anabilimdalı*, Samsun, 2009.

2. Cavkaytar, Serap; Varlık Dergisinin İlk 150 Sayısındaki Edebiyat Yazılarının Sınıflandırılması, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı *Anabilimdalı*, Eskişehir, 2001.

3. Çakmak, Özgür; Varlık Dergisinde Şiir ve Edebi İnceleme, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı *Anabilimdalı*, Ankara, 2008.

4. Demir, Tülin; Varlık Dergisinde Plastik Sanat Yazıları, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1999.

5. Demiral, Hilmi; Varlık Dergisinin 400-500 Sayılarının Edebi Yönden İncelenmesi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı *Anabilimdalı*, Eskişehir, 2003.

6. Ertan, Tomris; Varlık Dergisinin 1938-1942 Arası 5 Yıllık Sistemik İndeksi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Kütüphanecilik Bölümü, 1970.

7. İnaba, Teru; Varlık Dergisinin Sistemik İndeksi: (1993-1973), İstanbul, İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı *Anabilimdalı*, 2000.

8. İnalkaç, Selma; Varlık Dergisinin Yayınlandığı İlk Yıllardaki Sanat Faaliyetleri (S.1-60), Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı *Anabilimdalı*, Ankara, 2006.

9. Kalelioğlu, Leyla; 1965-1969 Yılları Arasındaki Varlık Dergisi'nin Sistematik İndeksi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Kütüphanecilik Bölümü, 1970.

10. Kaya, İbrahim Şeref; Varlık Dergisinde Şiire ve Şiir Tenkidine Dair Yazılar (1933-1953) (2 Cilt), Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı *Anabilimdalı*, Konya, 1992.

11. Saltık, Olcay; Varlık Dergisinin 301-400 Sayılarının Edebî Yönden İncelenmesi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı *Anabilimdalı*, Eskişehir, 2000.

12. Tabakçılar, Rukiye Esra; Varlık Dergisinin 231-281. Sayılarındaki Edebi Metin Eleştirileri ve Şiirler, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı *Anabilimdalı*, Ankara, 2007.

13. Teke, Ahmet; Varlık Dergisinin 151-300 Sayılarının Edebi Yönden İncelenmesi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı *Anabilimdalı*, Eskişehir, 2000.

14. Tonbul, Mihriye; Varlık Dergisinin 434-484 Sayıları Arasında Şiir ve Edebi İnceleme, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı *Anabilimdalı*, Ankara, 2008.

Bir fikir vermek için süreli yayınlardaki edebî faaliyetlerle ilgili çalışmaları verdik. Görüldüğü gibi çalışmalar daha çok *Varlık* dergisi etrafında toplanmaktadır. Fakat *Vakit*, *Tercüman-ı Hakikat*, *Saadet*, *İkdam* gibi dönemlerindeki edebiyat ve kültür faaliyetleri için birer hazine olan gazeteler araştırıcısını beklemektedir. İsmail Karaca'nın yaptığı çalışmanın takipçileri maalesef çıkmamıştır. Tabiatıyla bu çalışmalar edebiyat tarihi

için birer malzemedir. Yukarıda adları anılan tezlerden 7. numarada kayıtlı olan tezdten başka tezler de yaptırmıştım. Onlardan birkaçı da şudur:

1. Andı, Kübra; Servet-i Fünun Mecmuası'nın Sistematik İndeksi (1891-1901), 1997.

2. Kırca, İhsan Tevfik; Tarık Gazetesinin Edebiyat ve Kültür Yazılarının Sistematik İndeksi (1884 - 1899), 1999.

3. Ustaoglu, Rasim; Resimli Kitap (1324/1908-1329/1913) ve Resimli Gazete (1339/1923-1929)'nin Dil, Edebiyat ve Kültür Yazılarının Sistematik İndeksi, 2000.

4. Karaca, İsmail; Tercüman-ı Hakikat Gazetesinin Edebiyat ve Kültür Tarihi Bakımından Tetkiki (1878-1888), 1998.

Sonuç olarak söylemek gerekirse, XIX ve XX. yüzyıl edebiyat tarihini oluşturabilmek için mutlak surette bir veri bankasına ihtiyacımız bulunmaktadır. Bu dönemin edebiyat tarihini yazmanın eski dönemleri yazmaktan çok daha zor olduğunu söylemek gerekir. Ya bu tür çalışmalarını artıracağız ya da bir veri bankası kuracağız. Kütüphaneleri tez yazmak için yahut sadece lise öğrencilerinin ödev yapmak için gittiği yer olmaktan kurtarmalıyız. Yazılacak edebiyat tarihinin asıl kaynaklarının buralardaki süreli yayınlar olduğunu unutmayalım.

Kaynaklar

Metin içinde gösterilenlerden başka:

Köprülü, Mehmet Fuad. (1923/1966). *Edebiyat Araştırmaları*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Yetiş, Kâzım (1996). *Namık Kemal'in Türk Dili ve Edebiyatı Üzerine Görüşleri ve Yazıları*, İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım.

Yetiş, Kâzım (2006). *Recâizâde Mahmut Ekrem'in Retorik ve Edebiyat Nazariyatı Alanında Getirdiği Yenilikler*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

Yetiş, Kâzım (2006). *Belâgattan Retoriğe*, İstanbul: Kitabevi Yayınları.